

A tatai szerzetesrendek megszüntetése

A szerzetesrendek, a kapucinusok, a piaristák, az irgalmas nővérek tevékenységükkel, lelkeségükkel a 18–19. századtól jelentősen hozzájárultak Tata színes, sokoldalú oktatási, nevelési, vallási és szociális életéhez. Mindez 1950-ben megszakadt.

A tatai szerzetesrendek felszámolása hosszabb folyamat volt, több szakaszban valósult meg.

Első fázisában a szerzetesrendek megélhetése, az intézmények működtetése került válságba. A piaristák számára ez az 1945-ös földosztással következett be. Állami tulajdonba vették a piaristák mernyei birtokát, csupán 100 holdat hagytak a piaristák kezén. A székesfehérvári őrkanonokság birtokait még Ferenc császár 1807-ben adományozta a rendnek a piaristákat nyomasztó anyagi gondok miatt. A birtok az iskolák ellátását szolgálta, így a piaristák megélhetése nagyon nehezzé vált. A piarista tartományfőnök, Zimányi Gyula a döntés ellen fellebbezett.

Az irgalmas nővérek – teljesen más okból – szintén nehéz helyzetbe kerültek. A fenntartó Esterházy család 1944-ben külföldre távozott, és új fenntartójuk, a tatai római katolikus egyházközség lett. Ezt örömmel és hálával vették tudomásul, és Isten gondoskodásának tekintették. Így írt Gáspár Ágnes főnöknő a tatai egyházközségnek:

„A tisztítani és javítani kénytelen isteni Irgalom a közelmúltban kemény időközön vezette át nemzetünket. A háború borzalmi között is szüntelenül éreztük az isteni Gondviselés különös oltalmát, mert kis zárdánkat nem söpörte el az orkán, hanem: amikor a megváltozott társadalmi viszonyok között nagylelkű fenntartónkat elveszítettük, a tatai rk. Egyházközség karjaiba sodort, s ő – Isten terveit megértve – oltalmába vette, szívébe fogadta az új terhet jelentő, új áldozatokat kívánó nővérfélszket. Forró hála a múltért a volt nagylelkű és áldozatos Esterházyaknak s imádságos, hálás köszönet a megértő lelkű tatai rk. Egyházközségnek.

Tudjuk, hogy nem a mi gyarló érdemeink elismerésének jutalma az Egyházközség eme nagylelkűsége, hanem kat. hitünkhöz való rendíthetetlen ragaszkodásának nemes megnyilvánulása, amelynek érdemtelen őreit látja bennünk. Köszönjük ezt a megtisztelő bizalmat. Ezzel szemben csak azt az erős ígéretünket adhatjuk, hogy megértve az idők szavát, továbbra is fokozottabb mértékben kívánunk dolgozni Krisztus országának felvirágoztatásán a gyermekek és ifjúság lelkén keresztül ebben az egyházközségben. Nem fizetett munkások,

hanem kicsi és igénytelen robotosok akarunk lenni a lelkek szőlőjében, hogy így némileg kiérdemeljük azt a nagy bizalmat, melyben már a múltban is, de főleg a jelenben részesített bennünket a tatai kat. hívek szeretete.”

A hitbizomány megszüntetésével és feloszlásával olyan jelentős mennyiségű és minőségű juttatástól estek el, hogy intézményeik válságos helyzetbe kerültek, még fenntartásuk is kérdésessé vált. Jól tükrözi ezt a hitbizomány által alapítványi terhek címén évenként az irgalmas nővéreknek nyújtott juttatások: 20 mázsa rozs, 40 mázsa búza, 30 mázsa árpa, 30 mázsa morzsolt kukorica, 80 mázsa burgonya, 20 mázsa répa, 3650 liter tej, 40 kilogramm hal, a misézésre 240 liter fehérbor, 96 úrméter vágott és házhoz szállított tűzifa, 125 mázsa házhoz szállított darabos szén, 1 magyar hold földet és 1 magyar hold kertet használhattak, és 153 pengő 60 fillér készpénzt kaptak. Ez nem foglalta magában a napközi otthonnak, az iskolának és óvodának juttatott adományokat.

Ezért Gáspár Ágnes, az irgalmas nővérek főnöknője a Földigénylő Bizottsághoz fordult. Kifejtette: az általuk eddig vezetett, és Tata városa számára is fontos és nélkülözhetetlen intézményeket csak úgy tarthatják fenn, ha a Földigénylő Bizottság biztosít számukra 96 úrköbméter házhoz szállított, aprított tűzifát, és 100 katasztrális hold földet juttatnak számukra megélhetésükhöz. Ezt azonban nem teljesítették.

A szerzetesrendek megszüntetésének második szakaszát az iskolák 1948-as államosítása jelentette, amelyre a tanév befejeződésével került sor.

A felekezeti iskolák államosításáról szóló 1948. évi 33. törvénycikk alapján 1948. június 23-án Kubik László általános iskolai állami tanító a tatai piarista római katolikus általános iskolát állami tulajdonba vette. Darvasy Mihály, az iskola igazgatója kijelentette, hogy *„mint szerzetes az Egyház törvényei értelmében tiltakozását jelenti be az iskola átadása tárgyában, de az állami törvények iránti tiszteletből a rendelet végrehajtásának nem szegül ellen.”*

A piarista gimnázium állami tulajdonba került, a rendházban azonban továbbra is ott maradhettek a piaristák. Az 1765-ben épült piarista rendház U alakú építmény volt, azonban az északi oldalon derékszögben a kápolnához csatlakoztatták még a sekrestyét és oratóriumot, a déli oldalon pedig ugyanilyen formában az ebédlőhöz kapcsolódó mellékhelyiségeket alakítottak ki. Az így maradt szabad területen 1929–1930-ban Hüttl Dezső tervei alapján kollégiumi szárnyat építették.

Ezt államosították. Két lépcsőház között húzódott. Az északi lépcsőházat kisajátították, ezen keresztül megközelíthetővé vált a padlásrész, amelyet elkülönítettek a rendház padlásrészétől. A konviktus déli oldalán 1930 előtt épült lépcsőház a piaristák tulajdonában maradt. Ezen keresztül közelíthették meg az első emeleti helyiségeket és a rendház padlását.

A konviktus nagy tanulóterme alápincézett volt. A picehelyiségbe vezető ajtó és lejárát használata közös maradt. A rendház pincéjét (kripta) elkülönítették.

Mivel a konviktusnak nem volt külön bejárata, a játszósza egy részéből utcára nyíló külön kijáratot alakítottak ki.

Az Államosító Bizottság 1948. július havában állami tulajdonba vette az irgalmas nővérek rendházhoz tartozó iskolát, óvodát és napközi otthont a hozzájuk tartozó ingatlanokkal együtt. Ebbe beletartoztak olyan épületrészek is, amelyek eredetileg hitbuzgalmi és egyházközségi gyűlésterem célját szolgálták.

A szerzetesrendek elleni fellépés harmadik szakaszát a piaristák megfigyelése, a piaristák elleni atrocitások, koncepciós perek, letartóztatások jelentették.

A Komárom-Esztergom megyei levéltár titkos elnöki iratai tanúsítják, hogy az állami hatóságok Tatán jelen voltak a templomokban és a beszédeket elemezték, le is jelentették. Ugyanígy a piaristákat is ellenőrizték, amennyiben elégedettek voltak valakivel, demokratikus jelzővel illették. Kiemelték Magyar Istvánt, aki a nagy országos ünnepségeken beszédeket mondott.

A koncepciós perek, letartóztatások már 1948-ban megindultak, ekkor két piarista esett ennek áldozatául (Korcsiák Ede, Lénárd Ödön). 1949–1950-ben ez már Tatát is érintette. Weiner Ferencet Mosonmagyaróvárról az 1943/1944-es tanévben Tatára helyezték. Részt vett a novíciusok nevelésében, 1946 őszétől, az általános iskola megalakulása után, két osztályban is tanította a hittant. Az iskola államosítása után az állami gimnázium hittanára lett. Az 1949-ben belügyminiszteri engedéllyel megszervezett tatai lelkigyakorlatos házban falusi legények első csoportjának lelkigyakorlatait egy jezsuita atya vezette, de másokkal együtt Weiner Ferenc is közreműködött. Már a nyilas időkben is féltették, hogy keresetlen megjegyzései miatt feljelentik, most ez megtörtént. Este a vacsora után szobáját felforgatták. A Historia Domus így ír erről:

„Március 17-én, csütörtökön este, vacsora után, valamivel fél kilenc óra után megjelent a rendházban két Budapestről vonaton érkezett államvédelmi nyomozó egy tatai államvédelmi nyomozó őrmester kíséretében. Weiner Ferenc rendtársunkat keresték. Történetesen éppen vele találkoztak a folyosón, amint vacsoráról szobája felé ment. Rendtársunk, mikor megtudta tőlük, hogy lakásán házkutatást tartanak, azt kérte, hogy ezen egy rendtársunk is jelen lehessen. Engedélyükkel ő maga hívta el e célból Selmeczi Kovács József házi másodfőnök rendtársunkat, aki a házkutatás folyamán mindvégig jelen volt. A házkutatást a két pesti nyomozó végezte, a tatai nyomozó az alatt a rendház Pintér Elek utcai bejárájánál tartózkodott. A házkutatás kb. két óra hosszat tartott [...] A házkutatás eredményeként egy csomó levelet vittek magukkal és litografált dolgokat.”

Éjszaka folyamán Budapestre szállították. A bírósági tárgyalásán, május 24-én, Budapesten egy évi és kéthavi börtönre ítélték. 1949 tavaszától 1952. december 25-ig volt fogságban, ami nagyon megviselte.

1950-ben, a rendházak lefoglalásának évében, már nem voltak letartóztatások, kivételt a tatai Kender József jelentette. Erről Magyar István így számolt be:

„Közben egy váratlan esemény zavarta meg rendházunk nyugalmát. Úrnapja előtti szerdán, estefelé sétámról hazai gyekvén, a rendház előtti Pintér Elek téren összegyűlt emberek azzal fogadtak, hogy pillanatokkal előbb egy autóból kiszálló ismeretlen alakok Kender tanár urat leszállították kerékpárjáról, betuszkolták az autóba és elrobogtak vele. Magam is láttam a távozó autót. Vacsora előtt történt mindez [...] Kender József aznap délután kerékpáron kiment a határba, hogy mezei virágot kaszáljon a másnapi körmenetre, mivel ő a tatai plébánián volt kisegítő lelkész. Onnan jött haza, amikor elhurcolták.”

A hatóságoknak erre jogcímük nem volt, a helyi jelentés ráadásul demokratikus beállítottságúnak nevezte az alsógallai munkásiskola megszervezéséért. Mint később kiderült, közlekedési szabálytalanságra hivatkoztak. A rendőrség fogdájába került, majd Tatabányára vitték. Egy szűk cellában helyezték el, ahol nappal nem volt szabad sem leülnie, sem lefeküdni. Éjjelente rendszeresen kihallgatták, és terhelő bizonyítékokat kerestek a piaristák ellen, hogy a rendházak lefoglalására még hatásosabb érveik legyenek. Semmit nem értek el, ezt követően világos zárkába helyezték, megborotválták, majd rendőri kísérettel Hatvanba szállították.

A piaristák elleni fellépés következő szakaszát a rendházak államosítása jelentette, 1949 nyarán kezdődött és egy évig tartott. Újra megjelentek a „*kéttagú államosítási bizottságok*”. Az államosító kettős bizottság Tatán, az Állami Gimnázium igazgatói irodájában, 1950. évi február hó 20-án közölte határozatait. A piaristák, a katolikus és a református egyház képviseltette magát, de az irgalmas nővérek nem kaptak meghívást. A kettős bizottság kijelentette: az irgalmas nővérek tulajdonát, a Bercsényi utca 7. szám alatti ingatlant teljes egészében az állam a tulajdonába veszi. A miniszter döntésétől számított három hónapon belül az épületben lakó apácákat ki kell költöztetni. Az általuk lakott épületrész alkalmas akár pedagóguslakásnak, akár úttörőotthonnak, ezért a bizottság *„állami tulajdonba vételét kívánatosnak tartotta és elhatározta.”* A kápolnát meghagyták a római katolikusok tulajdonában, és útszolgálati jogot biztosítottak hozzá.

Az állami fellépést az irgalmas nővérek jogtalannak tartották, ezért Rák Innocentia főnöknő a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fellebbezett. Az irgalmas nővérek sérelmesnek tartották, hogy a bizottság üléséről a rendet nem értesítették, nem hívtak meg senkit, nélkülük határoztak, és nem kaptak arra lehetőséget, hogy észrevételeiket jegyzőkönyvbe foglalják. Sérelmesnek tartották azt is, hogy a bizottság bármilyen helyszíni bejárást tartott volna a döntés előtt.

Érvelésük szerint az 1948. évi törvénycikk azt tartalmazta, hogy az épületnek azt a részét, amely nem iskola vagy tanulóotthon célját szolgálja, mentesíteni kell az állami tulajdonba vétel alól. Az alapítók öröklakásként adták a rendnek a zárdaépületet a telekkel együtt, és az alapítvány értelmében haszonélvezői és használói az irgalmas nővérek. A lakásrendelet mindenki részére biztosítja a működéshez megfelelő lakást. A szerzetesnői rendeknek ugyanúgy van joguk a lakásukhoz, mint más magyar állampolgároknak. A zárdában jelenleg 12 nővér lakik és működik, a helyiségek száma nem haladja meg a lakhatási szükségleteiket. A zárdában van továbbá a kápolna két oratóriummal és sekrestyével, ezek nem választhatóak el, mert egybe vannak építve. A zárdához tartozó kert és gazdasági udvar a létfenntartásukhoz szükséges. Végül arra hivatkoztak, hogy a rendház és az ingatlana az állami tulajdonba vett iskolától, óvodától és napköziotthontól teljesen elkülönített. Ezt mutatja a helyszínrajzon a zölddel jelölt terület. Ezért kérik a jogszabályt sértő rendelet hatályon kívül helyezését, és hogy a helyszínrajzon zölddel megjelölt rendházhelyiségeket és ingatlanokat hagyják meg tulajdonukban és használatukban.

A Kocsi utcai református iskolát állami tulajdonba vették, de ez nem érintette a segédlelkészi lakást és a megyei tanácstermet. Ennek az épületrésznek a bejáratát csak a templomudvar felől alakíthatták ki.

A piarista rendházon belül újabb épületrészeket vettek el. Ezen kívül a rendház és a kollégium által bezárt egész udvarterületet is elkobozták, szolgalmi jogot biztosítottak a rendnek az udvarban lévő kút használatára.

A téma kutatója, Böszörményi Géza az események alapján úgy ítélte meg, hogy eredetileg a rendház teljes épületét el akarták venni. A tárgyalások délelőtt és délután is folytak, azokat helyszíni szemle szakította meg. A kettős bizottság nem várt ellenállásba ütközött, a rendház vezetése olyan szívósan, olykor erélyesen érvelt, hogy a tárgyalásokat egy időre felfüggesztették, és a bizottság tanácskozássra vonult vissza. Végül délután a második tervet érvényesítették. Az első emeleten 5 szerzetesi szobát lefoglaltak, így a 14 rendtagnak mindössze 9 szoba maradt, lefoglalták a rendház konyháját, az egész gazdasági udvart és a gazdasági épületet is, amelyben a rendház állatállományát (ló, tehén) szállásolták el. Kisajátították a kollégiumra merőleges épületrészt is, ahol vallási célú helyiségek voltak (lelkigyakorlatos terem, piarista lelkészszéki terem, egyházközség nagyterme).

A piaristák számára ez elfogadhatatlan volt, a szerzetesház főnöke, Tell Sándor óvást emelt és tiltakozását jelentette be, Sík Sándor tartományfőnök pedig levélben fordult 1950. február hó 24-én a miniszterhez.

Az irgalmas nővéreknek el kellett hagyniuk zárdájukat. A piaristák is csupán pár hónapos haladékot kaptak arra, hogy meghagyott rendház-részüket a nyárig még használhassák. Nagy bizonytalanságban éltek. Június elején a Szabad nép című napilap egyik számában éles támadás jelent meg a szerzetesrendek ellen Révai József népművelési miniszter, a Rákosi-rendszer fő ideológusának tollából. A cikk megjelenése után – Magyar István visszaemlékezése szerint – az országban futótűzként terjedt el a hír, hogy különböző városokban az éj leple alatt az államvédelmi hatóság emberei megszállták a szerzetesrendek házait, és a szerzeteseket úgynevezett kényszerszállásos helyre hurcolták. 1950. június 18-án az a hír érkezett Budapestről, hogy ne nyugtalankodjanak, hamarosan megindulnak a tárgyalások az Egyház és az Állam között. A tatabányai piaristák ezen az estén teljesen gyanútalanul tértek nyugovóra. Mi történt ezután, azt a Historia Domus részletesen leírta.

„Az 1950. évi június hó 18-ról 19-re virradó éjjel történeti fontosságú esemény játszódott le a tatai rendház életében. 18-án (vasárnap) 11 óra után részint tatai, részint vidéki rendőrök jelentek meg a rendházban Tell Sándor házfőnöknél. Vele együtt szobáról szobára haladva felszólították a rendtagokat, hogy a házfőnök emeleti szobájában gyülekezzenek. Egyesek csak erélyes zörgetésre ébredtek föl első álmukból. A hirtelen felöltözött rendtagokat rendőrök kísérték föl a házfőnök szobájába. Itt várakoztak a falnak fordulva, mindaddig, míg a rendőrkülönítmény világi ruhás vezetője a házfőnökkel hosszabb ideig a rendházban járt [...] Mikor a különítmény vezetője Tell Sándor házfőnökkel visszaérkezett, a rendtagok mindegyike névre kiállított gépírásos belügyminisztériumi véghatározatot kapott [...] a rendelet 2. §-a alapján elrendeli kitiltását azzal, hogy tartozik jelenlegi lakóhelyét elhagyni, és Hatvanba kényszerszállásos helyre távozni. A kényszerszállásos helyül kijelölt várost a kiutasított személy nem hagyhatja el. E tilalom megszegése azonnali rendőrhatalmási őrizet alá helyezést (internálást) von maga után. A véghatározat indoklása szerint »nevezett eddigi lakóhelyéről való kiutasítása és új lakóhelyének elfoglalása közérdekből szükségessé vált.« [...] E véghatározat ellen fellebbezésnek helye nincs [...] Ekkor a rendtagok a rendőrök felügyelete mellett visszatértek szobáikba, hogy csomagoljanak. Meg volt határozva, hogy hány kg lehet a csomag. A csomagolással sietni kellett, mert kevés időt adtak rá. A csomaggal együtt tértek aztán vissza a házfőnök szobájába, ahol sokáig várakoztak. Valószínű, hogy ez alatt az idő alatt végig vizsgálták a szobákat. Június 19-én (hétfőn) hajnalban fél három órakor történt az indulás Hatvanba.”

A kapucinusoknak is el kellett hagyniuk rendházukat. A szerzetesek tehát 1950-ben elhagyták Tatát. De mi valamennyien érezzük és tudjuk, mind a mai napig érezzük és tudjuk, hogy a szerzetesek letörölhetetlen nyomot hagytak Tata arcán és lelkén.

Tata, 2025. június 26.

Dr. Rabár Ferenc

történész

Kuny Domokos Múzeum

Képaláírások

1. kép: A piaristák mernyei birtokának központja
2. kép: A piarista gimnázium homlokzata, innen közelítették meg a konviktorok és a tanárok az épületet
3. kép: A piarista rendház épületének makettje, tervezett tornyokkal, a konviktus megépítését megelőző nyitott belsőkerettel
4. kép: Jól elkülönül a képen a középben elhelyezkedő utólagos beépítés, az új kollégium
5. kép: Magyar István idősebb korában
6. kép: Kender József 1940-ben
7. kép: Az irgalmas nővérek zárdájának és épületeinek helyszínrajza az államosítás idején